

Forfatter: Kidde, Harald

Titel: Udrag fra Jærnet

Citation: Kidde, Harald: "Jærnet", i Kidde, Harald: *Jærnet*, udg. af Knud Bjarne Gjesing ; Thomas Riis , Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Borgen, isamarbejde med Nyt Dansk Litteraturselskab, cop. 1990, s. 393. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-kidde04ny-shoot-idm140608064097456/facsimile.pdf> (tilgået 25. april 2024)

Anvendt udgave: Jærnet

Noter I

Træk af Sveriges krigshistorie. Ved *Thomas Riis*

Det er ikke hensigten her at give en fuldstændig fremstilling af Sveriges krigshistorie i 17.-18. og begyndelsen af 19. århundrede; hovedpunktet ved udvælgelsen af stoffet har været, at tillægget skulle erstatte historiske noter til de begivenheder og personer, som omtales i *Jærnet*, så gentagelser undgås. Det bygger i alt væsentligt på *Sveriges historia till våra dagar* VI-XI (Stockholm, Norstedt, 1922-27) suppleret med især Eino Jutikkala & Kauko Pirinen, *Histoire de la Finlande* (Neuchâtel 1978).

Sveriges historie fra begyndelsen af det 17. til begyndelsen af det 19. århundrede falder i tre afsnit: *Storhedstiden* fra Gustav II Adolfs tiltræden 1611 til freden 1721 efter Karl XIs død tre år tidligere, *Frihedstiden* fra Adolf Frederiks tronbestigelse 1721 til Gustav III's forfatningsændring 1772 og den *Gustavianske Tid* fra 1772 til Gustav IV Adolfs afsættelse i 1809. Af praktiske grunde vil dog krigsbegivenhederne fra 1809 til freden i 1814 blive omtalt under den Gustavianske periode.

I *Storhedstidens* første del indtil midten af det 17. århundrede opnåede Sverige at sikre grænsen til Rusland, der ved landafståelser blev lukket ude fra Østersøen (freden i Stolbova 1617). Da Trediveårskrigen udbrød i det følgende år, holdt Sverige sig neutralt, men var ellers gennem størstedelen af 1620'erne optaget af krige i Livland og Preussen rettet mod Polen.

I 1630 greb Sverige under Gustav II Adolf ind i Trediveårskrigen på den anrhabsburgske side, der overvejende talte protestantiske magter, men også det katolske Frankrig. Efter stor fremgang for de svenske styrker i 1631 drog Gustav Adolf ind i *Nürnberg* 21. marts 1632, men led nederlag til den kejserlige hærfører Wallenstein ved *Nördlingen* 24. august samme år. Den 6. november 1632 mødtes svenske og allierede styrker med de kejserlige tropper i slaget ved *Lützen*. Disse blev besejret; men Gustav Adolf faldt i kampen. Under et forsøg på at undsætte *Nördlingen*, som belejredes af den habsburgske hær,

led de svenske og allierede styrker 26.-27. august (5.-6. september ny stil) 1634 et stort nederlag.

Efter sejren over Danmark-Norge i krigen 1643-45, der på den danske krigsskueplads kaldtes Torstenssonkrigen og på den norske *Hannibalsfejden* efter henholdsvis den svenske øverstbefalende Lennart Torstensson og statholderen i Norge Hannibal Sehested (1609-66), erhvervede Sverige bl.a. Gotland og Øsel. Ved Den westfalske Fred 1648, der afsluttede Trediveårskrigen, fik Sverige forskellige landområder i Nordtyskland, blandt hvilke øen Rügen, Forpointmørn, stifterne Bremen og Verden samt byerne Wismar og Stettin var de vigtigste.

Karl X Gustavs krige

I begyndelsen af 1650'erne truedes Polen af statens opløsning; flere oprør i Ukraine støttedes af russerne, der i 1654 erobrede grænsefæstningerne fra Polen. En russisk ekspansion på det svage Polens bekostning ville true Sveriges baltiske besiddelser; en hær med *Karl X Gustav* (født 1622, konge 1654-60) som en af de militære ledere faldt derfor ind i Polen 1655. Feltoget blev en svensk triumf; men en national polsk rejsning i slutningen af året skabte vanskeligheder for den svenske hær. Rusland brød freden og trængte i juni 1656 ind i Ingermanland; *Warszawas* (hos Kidde *Warschau*) svenske besætning måtte i juni samme år overgive sig til den polske konge; men i slaget ved Warszawa 18.-21. juli 1656 besejrede Karl X Gustav med brandenburgsk hjælp den polske styrke og vandt byen tilbage.

Danmark-Norge gik ind i krigen i juni 1657, hvilket fik den svenske konge til at vende sig mod Danmark. I oktober indtog hans tropper Frederiksdode og gik i januar-februar 1658 over isen mellem Jylland, Fyn, Langeland, Lolland, Falster og Sjælland (*Tøget over Bælterne*). Ved Roskildefreden 26. februar samme år afstod Danmark-Norge til Sverige alt land øst for Øresund, Bohuslen og Trondhjems len, til trods for, at den norske hær i *Krabbekrigen* 1657-58 (efter den øverstbefalende i Sydnorge Iver Krabbe, 1602-66) havde haft megen fremskridt. Som resultat af den fornyede krig 1658-60 og Karl Gustavs død i februar 1660 vandt dobbeltmonarkiet Trondhjems len og